

УДК 342.951:344.1

Публікація: 31.05.2026

doi.org/10.30970/jcl.2.2026.5

Андрій Коваль

Львівський національний університет імені Івана Франка,
Львів, Україна

ORCID ID: 0000-0003-2448-2756

E-mail: afkoval@gmail.com

Подано до друку: 16.02.2026

Рецензія 1: 20.04.2026

Рецензія 2: 24.04.2026

Затверджено до друку: 12.05.2026

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ СЛУЖБ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ ТА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

KEY ASPECTS OF THE LEGAL SUPPORT FOR THE ACTIVITIES OF LEGAL SERVICES IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF NATIONAL RESISTANCE AND MARTIAL LAW

Andrii Koval

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Abstract | Ukraine, as an independent state and a subject of international law, proceeding from the principle that the country's defense is the concern of the entire Ukrainian nation, proclaimed the establishment of its own Armed Forces on December 6, 1991, the day the Law of Ukraine "On the Armed Forces of Ukraine" was adopted. The Armed Forces are designated for the armed defense of the independence, territorial integrity, and inviolability of Ukraine. According to the current version of the Law, the Armed Forces of Ukraine, as a military formation, consist of formations, military units, and sub-units of the Armed Forces of Ukraine and may be involved in implementing measures of the legal regime of martial law and state of emergency. Thus, in addition to combat operations in accordance with the Combat Regulations of the Armed Forces of Ukraine during the armed conflict that has been ongoing since 2014 (full-scale since February 24, 2022), the support and legal provision of the activities of the structural units of the Armed Forces of Ukraine are carried out by the Legal Service of the Armed Forces of Ukraine, the Regulation of which was approved by Order No. 80 of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine dated March 30, 2021. This Regulation

was approved in accordance with the provisions of Articles 99 and 100 of the Internal Service Statute of the Armed Forces of Ukraine with the aim of effective coordination of legal work and the provision of legal support to military command bodies, military units, military educational institutions, establishments, and organizations of the Armed Forces of Ukraine.

The aforementioned Regulation governs the overall activities of the Legal Service of the Armed Forces of Ukraine, which, in turn, includes legal sub-units providing legal support to the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, as well as legal services, departments, sections, and groups of assistants to commanders and chiefs for legal work (legal counsels and legal specialists holding legal service positions) in military command bodies, military units, military educational institutions, establishments, and organizations of the Armed Forces of Ukraine. It also regulates legal positions within national contingents and national personnel, and legal sub-units of operational (operational-tactical) troop (force) groupings during the period of a joint operation.

The author proposes an in-depth examination of the daily functional duties of military lawyers of the Armed Forces of Ukraine to grasp the scale of their activities and to appreciate the importance of the structure (pyramid) of the Legal Service of the Armed Forces of Ukraine, which is headed at various levels and statuses by command assistants. The military legal community ensures the proper interpretation of Ukrainian legislation regarding the scope of powers of all servicemen (from soldier to commander), their duties, and provides guidance to prevent them from committing acts that exhibit signs of disciplinary, administrative, criminal, or international (war) offenses. Furthermore, military justice representatives who properly perform their functional duties are often among the first to identify gaps in Ukrainian legislation and initiate the resolution of such gaps through the adoption of authoritative decisions by the command, defending the interests of public military legal entities in courts, and through other means permitted by the legislation of Ukraine.

Keywords: military justice, legal service of the Armed Forces of Ukraine, military lawyer, national resistance, martial law regime, legal support.

Анотація | Україна як незалежна держава й суб'єкт міжнародного права, виходячи з того, що оборона країни є справою всього її народу, проголосила створення власних Збройних Сил від дня ухвалення Закону України «Про Збройні Сили України» 6 грудня 1991 року¹, які призначені для збройного захисту її незалежності, територіальної цілісності та недоторканності. Відповідно до чинної редакції Закону, Збройні Сили України як військове формування складаються зі з'єднань, військових частин і підрозділів та можуть залучатися до здійснення заходів правового режиму воєнного й надзвичайного стану. Отже, окрім бойової діяльності відповідно до Бойових статутів ЗСУ під час збройного конфлікту, який триває з 2014 року (повномасштабно - з 24.02.2022), супровід та правове забезпечення діяльності структурних підрозділів Збройних Сил України здійснює юридична служба ЗС України, Положення про яку затверджено наказом Головнокомандувача ЗС України № 80 від 30.03.2021². Це Положення затверджене відповідно до статей 99 та 100 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України з метою забезпечення ефективної координації правової роботи, а також правового супроводу діяльності органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України.

Зазначене Положення врегульовує діяльність юридичної служби Збройних Сил України в цілому, яка, своєю чергою, охоплює: юридичний підрозділ, що здійснює правове забезпечення діяльності Головнокомандувача Збройних Сил України та Генерального штабу Збройних Сил України; юридичні служби, відділи, відділення, групи помічників командувачів, командирів і начальників з правової роботи (юрисконсультів, фахівців у галузі права, які обіймають посади в юридичній службі) органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил Ук-

¹ Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року, № 1934-XII. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.

² Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України» від 30.03.2021 № 80 Офіційний вебпортал. URL: <https://dostup.org.ua/request/143197/response/432425/attach/3/80.pdf>.

раїни; юридичні посади у складі національних контингентів та національного персоналу; юридичні підрозділи оперативного (оперативно-тактичного) угруповання військ (сил) в об'єднаній операції на час її проведення).

Автор пропонує заглибитися в щоденні функціональні обов'язки військових юристів ЗС України, щоб осягнути масштабність напрямів їхньої діяльності та усвідомити важливість ієрархічної структури («піраміди») юридичної служби ЗС України, яку очолюють помічники командування різних рівнів та статусів. Діяльність військової юридичної спільноти дає змогу належним чином розкривати зміст законодавства України щодо меж повноважень усіх військовослужбовців (від солдата до командира) та їхніх обов'язків, а також запобігати вчиненню ними діянь з ознаками дисциплінарних, адміністративних, кримінальних чи міжнародних (воєнних) правопорушень.

Крім того, представники військової юстиції, які належно виконують свої функціональні обов'язки, чи не першими виявляють прогалини в законодавстві України й стають ініціаторами їх усунення шляхом ухвалення владних рішень командуванням, відстоювання інтересів військових юридичних осіб публічного права в судах та в інший дозволений законодавством України спосіб.

Ключові слова: військова юстиція, юридична служба ЗСУ, військовий юрист, національний спротив, правовий режим воєнного стану, правове забезпечення.

Виклад основного матеріалу. З найдавніших часів свого становлення людство використовувало різні форми співіснування. Вони варіювалися від найпростіших сімейних структур до складних корпоративних та політичних зв'язків. Перші не засновані на кровній спорідненості об'єднання формувалися на ґрунті міжродових, міжплемінних та міжгромадських відносин. Життя в нових суспільних формах (групах, спільнотах, корпораціях) через різні обставини спонукало людей - самостійно або всередині суспільних об'єднань - визначати й розподіляти між собою різноманітні права та обов'язки.

У такий спосіб ми сьогодні осягаємо різноманіття суспільного сьогодення, а також типову логіку становлення та багатовікову історію розвитку різних форм об'єднання людей у сферах соціальних відносин: сімейних, комерційних (економічних), корпоративних, політичних, а також у групах, що забезпечують охорону приватних, корпоративних, комунальних, громадських та державних інтересів чи майна.

На думку автора, різноманітні моделі становлення правил співіснування в громадах, бізнес-групах, коаліціях управлінців, групах державних службовців різних рівнів, їхніх помічників (радників), освітян, медиків тощо є цінним надбанням людства, яке сприймає та підтримує ці моделі розвитку, зберігаючи поділ людської діяльності за професійними напрямками. Цей поділ завжди супроводжується потужною інтелектуальною складовою, яка сприяє розвитку різноманітних суспільних структур (конструкцій, моделей): від формування релігійної еліти (жерців, ієрархії духовенства, заснування нових вірувань) до створення філософських, юридичних, економічних, медичних, а також інших природничих і технічних наукових шкіл.

Задекларована автором тема є надзвичайно важливою для розуміння розвитку суспільства в цілому, а також для усвідомлення місця й ролі сучасних юристів як інтелектуальних радників, які супроводжують людство з найдавніших етапів його становлення. Ще з часів філософських шкіл, які почали осмислювати державні утворення - великі й складні штучні (не родові, не родинні, не кровні) структури, - виникла потреба надавати підтримку всім верствам суспільства, особливо на найвищих його щаблях. Зокрема, це виявлялося у втіленні ідей та підготовці проектів імперативної чи договірної волі правителів, створенні «волею керівника держави» загальнообов'язкових єдиних правил (законів та супутніх документів), пропонуванні в різний спосіб проектів реформування колишньої розпорошеної буденності періоду звичаєвого права, а також у наданні дієвих пропозицій щодо вдосконалення й трансформації суспільних відносин між різними суб'єктами публічно-правової та приватно-правової сфер.

Навіть за найпростіших додержавних форм співіснування людства вже можна спостерігати прагнення юристів обґрунтовувати велич керівництва держави, формальну рівність громадян та змінювати фактичну нерівність різних прошарків суспільства.

Метою написання цієї статті є спроба розкрити роль і значення юристів у повсякденній діяльності великого службового побратимського (братерського) військового формування - Збройних Сил України.

Загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних Сил України, їхні взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангів, окремого батальйону) та її підрозділів, а також правила внутрішнього розпорядку у військовій частині та її підрозділах визначає Статут внутрішньої служби Збройних Сил України (далі - Статут внутрішньої служби), затверджений Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» від 24 березня 1999 року № 548-XIV³.

Статті 99 та 100 Статуту внутрішньої служби окреслюють права та обов'язки помічника командира бригади з правової роботи (юрисконсульта бригади) як посадової особи юридичної служби військових частин Збройних Сил України. Зокрема, встановлено, що він як юрисконсульт бригади підпорядковується командирові бригади, керується вказівками юридичної служби вищого рівня та відповідає за організацію і стан правової роботи в бригаді в мирний і воєнний час. Під час збройного конфлікту він виконує обов'язки юридичного радника командира бригади, надаючи консультації командуванню щодо дотримання норм міжнародного гуманітарного права, правил застосування сили, а також щодо проведення інструктажу особового складу з їх виконання.

Обіймаючи з березня 2022 року посаду помічника командира з правової роботи та маючи достатній науково-педагогічний, юридичний й адвокатський стаж, автор сприймав майбутню військову службу із значно меншим обсягом повноважень і, ознайомлюючись зі статутними обов'язками, ще не усвідомлював до кінця, наскільки помічники командира з правової роботи мають бути універсальними радниками. Зокрема, автор вважав, що начальник юридичної служби має працювати виключно в площині офіційних судових спорів, тоді як інші військові посадові особи добре знають свій функціонал і не потребують правової допомоги завдяки власному досвіду в службових питаннях.

Так, до статутних обов'язків помічника командира з правової роботи (юрисконсульта бригади) належать ініціювання, забезпечення та організація правової роботи, надання пропозицій і консультацій, перевірка проектів наказів та інших документів правового характеру, підготовка письмових висновків щодо юридично обґрунтованого вирішення відповідних питань, правове забезпечення господарської діяльності бригади, організація претензійної роботи, підготовка позовів і скарг до суду, представництво інтересів бригади в судах та інших органах. Сюди належить і низка інших повноважень, пов'язаних із формуванням пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення діяльності бригади, зокрема надання правової оцінки фактам нестач, крадіжок чи псування військового майна, підготовка матеріалів для відшкодування завданих державі матеріальних збитків за рахунок винних осіб, а також надання правової допомоги під час проведення розслідувань за цими фактами.

Аналізуючи три з половиною роки своєї професійної юридичної діяльності з погляду сьогодення, автор зазначає, що у відповідь на раптовий виклик з боку російського диктатора, який прагнув захопити й знищити все українське: державу, народ, культуру та історію, український народ укотре мобілізувався. Автор став безпосереднім учасником цих процесів і з перших годин повномасштабного наступу прибув для призову до лав Збройних Сил України на територію РТЦК та СП Шевченківського району м. Львова відповідно до вимог Закону України «Про основи національного спротиву»⁴.

³ Закон України Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>.

⁴ Закон України «Про основи національного спротиву» 16.07.2021, № 1702-IX. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>.

Так, у територіальних громадах з чисельністю населення понад 900 тисяч осіб формувалися нові бригади для виконання вимог Закону України «Про основи національного спротиву» та належної організації територіальної оборони, зокрема у Львівській територіальній громаді. Автор є уродженцем та корінним мешканцем міста Львова, де з дитинства захоплювався архітектурними цінностями й здобував освіту в школі, у якій свого часу навчався Маркіян Шашкевич (*навчальний заклад засновано у 1818 р. з ініціативи Галицького крайового губернаторства, яке надіслало до Відня звіт із проектом та кошторисом облаштування другої Львівської гімназії, розміщеної у двох приміщеннях домініканського монастиря*)⁵.

Оскільки норми статей 99 та 100 Статуту внутрішньої служби є основоположними для визначення прав, обов'язків та функцій посадових осіб юридичної служби військових частин Збройних Сил України, їх деталізовано в наказі Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України» від 30.03.2021 № 80⁶.

На думку автора, особливо цінними для належної організації та виконання зазначених нормативних вимог є праці військових науковців-правників, які допомагають детально окреслити всі напрями діяльності юридичної служби. Зокрема, автор опрацював посібник «Правова робота в Збройних Силах України»⁷, рекомендований Міністерством освіти і науки України для курсантів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти України (відповідно до *листа МОН України від 11.03.2010 № 1/11-1492*). Цей посібник підготовлено у структурі Міністерства оборони України Військовим інститутом Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Важливими для обговорення є такі теми: система й повноваження органів, що здійснюють правову роботу в Збройних Силах України; юридична служба Міністерства оборони України та Збройних Сил України, її участь у правовій роботі та забезпеченні діяльності військ (сил); законопроектна діяльність органів військового управління в оборонній сфері суспільних відносин; правова робота щодо забезпечення правового й соціального захисту військовослужбовців, членів їхніх сімей та працівників Збройних Сил України; правова робота щодо забезпечення приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) та її здійснення (організація вивчення норм міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) особовим складом військ (сил); правове регулювання дій військ (сил) у збройних конфліктах; діяльність юридичних радників із забезпечення вимог міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів)); методичне керівництво правовою роботою в Збройних Силах України.

З метою ефективної координації правової роботи в Збройних Силах України, здійснення правового забезпечення органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій Збройних Сил України було розроблено й затверджено Положення про юридичну службу Збройних Сил України (далі - Положення про юридичну службу), яке діє донині та згідно з яким регулюються питання діяльності юридичної служби Збройних Сил України (далі - юридична служба).⁸

Основними розділами Положення про юридичну службу, на думку автора, є «Загальні положення», «Завдання, функції та повноваження юридичної служби» та «Особливості діяльності юридичної служби».

У розділі «Загальні положення» запропоновано структуру юридичної служби та визначено її підпорядкованість військовому командуванню.

⁵ Офіційний сайт Ліцею № 8 Львівської міської ради. URL: <https://schule8.lviv.ua/istoriia-shkoly>

⁶ Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України» від 30.03.2021 № 80 Офіційний вебпортал. URL: <https://dostup.org.ua/request/143197/response/432425/attach/3/80.pdf>

⁷ Міністерство оборони України. Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Правова робота в збройних силах України. Навчальний посібник Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для курсантів вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів України (лист МОН України від 11.03.2010 № 1/11-1492)

⁸ Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України» від 30.03.2021 № 80 Офіційний вебпортал. URL: <https://dostup.org.ua/request/143197/response/432425/attach/3/80.pdf>

Цікавим, на думку автора, є фактичне подвійне службове підпорядкування начальника юридичної служби: з одного боку, він підпорядковується безпосередньому командирі - командирі бригади, а з іншого - своєму керівнику за напрямом військової юстиції - начальнику юридичної служби вищого рівня.

Загалом структура юридичної служби ЗСУ складається з юридичних підрозділів, які здійснюють правове забезпечення діяльності Головнокомандувача Збройних Сил України, Генерального штабу Збройних Сил України, а також юридичних служб, відділів, відділень, груп, помічників командувачів, командирів, начальників (далі - командирів (начальників)) з правової роботи, юрисконсультів, працівників юридичного фаху, які обіймають посади в юридичних службах органів військового управління, військових частин, військових навчальних закладів, різних установ та організацій Збройних Сил України, а також осіб на юридичних посадах у складі юридичних підрозділів оперативного (оперативно-тактичного) угруповання військ (сил) під час виконання об'єднаних операцій (на період їх проведення).

Керівник підрозділу, що здійснює правове забезпечення діяльності Головнокомандувача та Генерального штабу, є начальником (керівником) усієї складної структури юридичної служби Збройних Сил України (далі - начальник юридичної служби Збройних Сил України). Водночас Положенням визначено, що начальники юридичних служб відповідних військових частин, установ та організацій ЗСУ є керівниками (начальниками) юридичних підрозділів (помічниками командирів з правової роботи).

Основним завданням юридичної служби в Положенні визначено координацію правової роботи, спрямованої на правильне застосування, неухильне дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства, нормативно-правових та інших актів у Збройних Силах України військовослужбовцями та працівниками під час виконання покладених на них завдань і функціональних (посадових) обов'язків, а також представлення інтересів військових частин у судах та інших юрисдикційних органах.

Реалізація завдань юридичної служби здійснюється через правове забезпечення військових частин, правове забезпечення об'єднаних операцій (бойових дій), самопредставництво та представництво інтересів військових частин у судах та інших юрисдикційних органах.

Окрему увагу приділено ролі організації підготовки з вивчення та дотримання норм і приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) та правил застосування сили. Так, юридичні радники в межах своїх повноважень зобов'язані перевіряти на відповідність законодавству та міжнародним договорам України проекти наказів й інших документів правового характеру, що подаються на підпис командирі (начальнику) військової частини. Юридичний радник погоджує (візує) такі службові документи лише за наявності віз відповідних службових (посадових) осіб. До обов'язків юридичних радників належать проведення інформування (роз'яснення) на заняттях із військовослужбовцями та вивчення норм і приписів міжнародного гуманітарного права (права збройних конфліктів) і правил застосування сили.

Окремим напрямом діяльності начальників юридичних служб є контроль за виконанням договірних зобов'язань, забезпечення захисту майнових прав і законних інтересів військових частин шляхом представлення їхніх інтересів (представництво, самопредставництво) у судах та інших юрисдикційних органах.

Окремим напрямом діяльності помічників командирів з правової роботи є надання висновків щодо законності списання матеріальних цінностей та правове оцінювання фактів нестач, крадіжок, псування військового майна. Ця посадова особа здійснює заходи, пов'язані із забезпеченням відшкодування за рахунок винних осіб завданих державі матеріальних збитків, надає правову допомогу під час проведення розслідувань за цими фактами, а також подає відповідним командирам пропозиції щодо притягнення до відповідальності військовослужбовців та працівників, з вини яких заподіяно шкоду.

Важливою функцією, що покладається на юридичну службу під час збройного конфлікту, є виконання обов'язків юридичного радника відповідного командира (начальника), зокрема організація забезпечення дотримання в Збройних Силах України норм міжнародного гуманітарного права, надання консультацій командуванню щодо цих норм, правил застосування сили тощо, а також правове забезпечення об'єднаної операції (бойових дій).

Військові юристи, здійснюючи такий значний обсяг повноважень, наділені й багатьма правами, які допомагають їм реалізовувати ці завдання, а саме: вони можуть перевіряти стан дотримання законності, правильність застосування й неухильність виконання вимог законодавства України, нормативно-правових та інших актів військовослужбовцями та працівниками військових частин під час виконання покладених на них завдань і функціональних (посадових) обов'язків, а в разі виявлення порушень - інформувати командира (начальника) про факти недотримання посадовими (службовими) особами військових частин законодавства України та встановленого порядку проходження військової служби. Крім того, військові юристи наділені прямим правом витребувати й одержувати в установленому порядку з метою забезпечення своєчасного виконання завдань необхідні документи, інформацію, довідки, розрахунки та інші матеріали від посадових осіб військових частин, які зобов'язані невідкладно надавати ці документи (матеріали) тощо.

Положенням про юридичну службу окремо деталізовано обов'язки начальника юридичної служби відповідної військової частини як командира та підлеглого. Зокрема, визначається, що за наявності юридичних служб у підпорядкованих військових частинах він здійснює контроль, спрямовує й координує їхню діяльність, а також організовує виконання завдань, покладених на юридичну службу.

Цікавим є той факт, що, маючи безпосереднє статутне підпорядкування командиру військової частини, начальники юридичних служб у своїй повсякденній діяльності з питань координації правової роботи керуються вказівками начальника юридичної служби вищого рівня.

Начальники юридичних служб вищого рівня уповноважені організовувати перевірки стану правової роботи в підпорядкованих військових частинах, а також наділені правом надавати відповідним командирам (начальникам) пропозиції (рекомендації) щодо поліпшення стану правової роботи, усунення недоліків у правовому забезпеченні та впровадження новітніх форм і методів діяльності юридичної служби.

Здійснюючи контроль за веденням позовної роботи, самопредставництвом і представництвом інтересів підпорядкованих військових частин, начальники юридичних служб вищого рівня беруть безпосередню участь у доборі та погодженні кадрів юридичної служби нижчого або свого рівня.

Командири (начальники) військових частин, а також начальники юридичних служб вищого рівня вивчають морально-ділові якості, стан військової підготовки тощо та подають окремі пропозиції щодо призначення (прийняття на роботу, переміщення, переведення, направлення) осіб (військовослужбовців) на посади у відповідних структурах юридичної служби.

Для належного виконання повноважень військовими юристами передбачено механізм забезпечення діяльності юридичної служби через визначену систему заборон іншим військовим посадовим особам учиняти певні дії. Так, згідно з вимогами Положення заборонено подавати проєкт нормативного акта чи іншого документа правового характеру на підпис командира (начальнику) військової частини без його попереднього розгляду та погодження з юридичною службою. Також заборонено покладати на посадових осіб юридичної служби обов'язки (функції, завдання), які не належать до їхніх повноважень або виходять за межі їхньої компетенції.

Так, у Положенні містяться прямі заборони призначати військових юристів (військовослужбовців і працівників юридичної служби) у добові наряди, варті, старшими машин, залучати їх до виконання робіт, не пов'язаних із виконанням їхніх службових обов'язків, а також до проведення інвентаризацій, перевірок, службових розслідувань (службових перевірок) тощо. Понад те, за порушення вимог Положення про юридичну службу передбачено дисциплінарну відповідальність командирів.

Зважаючи на те, що військова юстиція розвивається як особливий патронатний інститут забезпечення законності діяльності командування військових частин та військовослужбовців під час виконання ними службових обов'язків і бойових (спеціальних) завдань, на думку автора, логічним, доцільним та обґрунтованим є розроблення та затвердження Порядку погодження кандидатур претендентів на посади керівників юридичних служб у Міністерстві оборони України, затвердженого наказом Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 686 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 16 квітня 2025 року № 240) (далі - Порядок погодження кандидатур-юристів)⁹.

Цим Порядком визначено детальну процедуру погодження кандидатур претендентів на посади керівників юридичної служби (далі - претендент) органів військового управління, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти Міноборони, Збройних Сил України та Держспецтрансслужби (далі - військові частини)¹⁰.

Зазначеним Порядком погодження кандидатур визначено, що кандидатуру претендента на посаду керівника юридичної служби погоджує юридична служба апарату Міноборони. Кандидатури претендентів для призначення на посади керівників юридичної служби військових частин підлягають попередньому розгляду юридичним підрозділом Генерального штабу Збройних Сил України, а саме начальником Центрального юридичного управління Генерального штабу Збройних Сил України, яке сьогодні очолює полковник юстиції Богдан Шамрай. Для отримання погодження кандидатури претендента Порядком передбачено відповідну форму клопотання від командирів, перелік документів, що додаються до нього, та затверджену форму рішення щодо погодження (або відмови в погодженні) претендента.

У деяких випадках за потреби відповідні посадові особи можуть проводити співбесіди з кандидатами. Також передбачено можливість організації стажування.

Окремий напрям діяльності юридичної служби та її посадових осіб, що регламентує організацію претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва в судах та інших державних органах, виконання судових рішень, а також ведення обліку, аналізу й контролю за цією роботою в Збройних Силах України.

З метою правового забезпечення зазначених напрямів діяльності юридичної служби діє наказ Міністерства оборони України від 30.12.2016 № 744, яким затверджено Інструкцію з організації претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів Міністерства оборони України, Збройних Сил України в судах та інших державних органах, виконання судових рішень (далі - Інструкція № 744)¹¹.

Інструкцією № 744 визначається методика організації роботи в структурних підрозділах Міністерства оборони України, структурних підрозділах Генерального штабу Збройних Сил України, а також в інших органах військового управління, з'єднаннях, військових частинах, вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, установах, організаціях Збройних Сил України (далі - військові частини (установи, організації)) та на підприємствах, які належать до сфери управління Міноборони (далі - підприємства).

Структурно Інструкція № 744 містить такі основні розділи: «Загальні положення»; «Організація та ведення претензійної роботи, позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів у судах та інших державних органах»; «Виконання судових рішень та виконавчих документів»; «Звітність щодо самопредставництва, представництва та виконання судових рішень (виконавчих документів)»; «Аналіз стану претензійної та позовної роботи, виконання судових рішень (виконавчих документів)» та інші.

⁹ Порядок погодження кандидатур претендентів на посади керівників юридичних служб у Міністерстві оборони України, затверджений наказом Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 686 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 16 квітня 2025 року № 240). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0023-17>.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Наказ Міністерства оборони України від 30.12.2016 № 744 «Про затвердження Інструкції з організації претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів у судах і виконання рішень судів у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України у судах та інших державних органах, виконання судових рішень» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36725>.

Розглянемо деякі ключові аспекти нормативного забезпечення діяльності юридичної служби військових частин відповідно до Інструкції № 744.

Так, у першому розділі Інструкції № 744 визначаються загальні обов'язки керівників структурних підрозділів Міноборони, Генерального штабу, командирів (начальників, керівників) військових частин (установ, організацій) щодо забезпечення належної організації претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів у судах та інших державних органах, а також виконання судових рішень.

Важливим є те, що на юридичну службу апарату Міноборони, територіальні юридичні підрозділи (управління, відділи), юридичну службу Генерального штабу, юридичну службу органів військового управління, юридичні служби (помічників командира (начальника, керівника) з правової роботи, юрисконсультів) військових частин (установ, організацій) та підприємств (далі - юридична служба) за безпосередньої участі фінансової (фінансово-економічної) служби та відповідних структурних підрозділів Міноборони, Генерального штабу, військових частин (установ, організацій) і підприємств покладаються саме ведення позовної роботи, самопредставництво та представництво інтересів Міноборони та Збройних Сил у судах.

Зазначене свідчить про те, що до претензійної роботи в Міноборони та Збройних Силах безпосередньо залучаються військові частини, відповідальні за здійснення господарської діяльності.

Для полегшення роботи військових юристів та вироблення спільних правових позицій у типових ситуаціях під час ведення господарських відносин у військових частинах відповідні положення розроблено й детально описано в Методичних рекомендаціях щодо ведення договірної роботи в Збройних Силах України, затверджених начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України від 23.07.2018 року¹².

На думку автора, окремо слід наголосити на врегулюванні питань відповідальності військових юристів у правовому забезпеченні виконання судових рішень (виконавчих документів). Так, згідно з Інструкцією № 744, у військовій частині (установі, організації) фінансова (фінансово-економічна) служба виконує судові рішення та виконавчі документи про стягнення грошових коштів; рішення з кадрових питань виконує підрозділ роботи з персоналом; рішення щодо земель оборони та військових містечок - квартирно-експлуатаційні відділи; рішення з житлових питань - житлові комісії, а рішення за договірними зобов'язаннями виконують особи, відповідальні за формування та виконання бюджетних програм (підпрограм).

Отже, визначальним критерієм відповідальності за виконання судових рішень (виконавчих документів) у Збройних Силах (зокрема у військових частинах) є конкретні функціональні обов'язки посадової особи військової частини.

Важливим напрямом роботи військових юристів є належна організація та ведення претензійної роботи. Так, згідно з пунктом 2.3 Інструкції № 744, опрацювання претензій здійснюється відповідно до визначених функціональних повноважень відповідальними посадовими особами структурного підрозділу Міноборони, Генерального штабу, військової частини (установи, організації), підприємства за безпосередньої участі фінансової (фінансово-економічної) та відповідної юридичної служби.

Пунктом 3.1 Інструкції № 744 передбачено, що для організації вирішення в судовому порядку спірних правовідносин під час розгляду справ судами, а також для недопущення заподіяння збитків та майнових втрат державі відповідні юридичні служби за участю фінансової (фінансово-економічної) служби та відповідальних підрозділів проводять позовну роботу. До неї належать: підготовка, збір, одержання, опрацювання та складання документів, інформації, довідок, розрахунків, інших матеріалів, необхідних для пред'явлення і розгляду позовів; підготовка позовів, зустрічних позовних заяв, заяв, адміністративних позовів; підготовка відповідей (заперечень, відзивів, пояснень) на позови та апеляційних (касаційних) скарг на рішення, ухвали, постанови судів загальної

¹² Методичних рекомендація щодо ведення договірної роботи в Збройних Силах України, затверджених начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України генерал від 23.07.2018 року. URL: <https://www.army-pro.com/documents-standard/metodychni-rekomendaciyi-shhodo-vedennya-dogovirnoyi-roboty-u-vijskovykh-chastynah-vid-23-07-2018-roku>.

юрисдикції, а також заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом чи у зв'язку з нововиявленими обставинами тощо.

Визначальною вимогою щодо ведення позовної роботи є те, що керівники структурних підрозділів Міноборони, Генерального штабу, командири (начальники, керівники) військових частин (установ, організацій) та підприємств у всіх випадках порушення інтересів Міноборони та Збройних Сил зобов'язані організувати роботу з підготовки й подання позовів до суду.

Безпосередню підготовку позовів здійснює відповідна юридична служба. Необхідні для пред'явлення позову додаткові (доказові, підтвердні) матеріали мають підготувати та надати відповідальні підрозділи згідно з визначеними обов'язками й покладеними на них завданнями.

У разі неподання позову в інтересах Міноборони або Збройних Сил, відмови від позову, зменшення позовних вимог, зміни підстави та предмета позову, залишення позовної заяви без розгляду, укладення мирової угоди чи неоскарження судових рішень, прийнятих не на користь Міноборони або Збройних Сил, відповідні посадові особи несуть відповідальність згідно з пунктом 3.2 Інструкції № 744.

Згідно з текстом Інструкції, порушенням військової та трудової дисципліни вважається недодержання порядку самопредставництва, представництва інтересів Міноборони та Збройних Сил, ведення претензійної та позовної роботи, виконання судових рішень (виконавчих документів), а також порушення порядку звітування та внесення до звітів недостовірних даних.

Методичні рекомендації щодо ведення договірної роботи в Збройних Силах України, розроблені й відпрацьовані управлінням правового забезпечення Генерального штабу Збройних Сил України та затверджені начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України від 23.07.2018 року (далі - Методичні рекомендації щодо ведення договірної роботи)¹³, передбачають такі складові цієї роботи: підготовка проєкту договору або розгляд проєкту договору, що надійшов від іншої сторони; погодження проєкту договору; візування договору; підписання договору; організація обліку та зберігання договорів; виконання договірних зобов'язань; контроль за виконанням договорів; аналіз й узагальнення практики укладення договорів.

Згідно із зазначеними Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи, провідну роль у цій діяльності відіграє відповідна служба (підрозділ) військової частини за визначеною номенклатурою майна (далі - ініціативна служба) з урахуванням переліку видів господарської діяльності, здійснення яких дозволено військовим частинам.

Таким чином, Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи передбачено, що саме ініціативна служба розробляє проєкт договору або розглядає його в разі надходження від контрагента, організовує його погодження, надсилає іншій стороні після підписання, а також забезпечує його облік і передачу на зберігання до фінансово-економічної служби військової частини.

Крім того, саме ініціативна служба згідно з Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи здійснює повний супровід договорів відповідно до вимог законодавства, зокрема: контроль за їх виконанням, перевірку достовірності складання актів приймання-передачі отриманих товарів (робіт, послуг), а також ведення інших поточних справ, що стосуються договору.

Таким чином, відповідальність за ведення договірної роботи у військових частинах згідно з Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи (а саме: розроблення, погодження, укладення та виконання договорів, перевірку відповідності товарів, робіт і послуг умовам укладених договорів, правильність визначення форм оплати, контроль за якістю та кількістю товарів, робіт і послуг) покладається на керівника ініціативної служби (підрозділу), що супроводжує договір від моменту підготовки проєкту до його повного виконання.

Водночас відповідальність за відповідність договірних документів вимогам законодавства України та здійснення претензійно-позовної роботи в разі порушення договірних зобов'язань у межах компетенції покладається на юридичну службу військової частини в особі відповідальних посадових осіб.

¹³ Методичні рекомендації щодо ведення договірної роботи в Збройних Силах України, затверджені начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України від 23.07.2018 року

З огляду на це, Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи передбачено, що начальник юридичної служби військової частини обов'язково погоджує проекти договорів шляхом проставлення візи на всіх їхніх сторінках. За потреби керівник юридичної служби може подати свої зауваження та пропозиції до проекту договору, які викладаються на окремому аркуші, про що на самому проекті робиться відповідна позначка.

Начальник юридичної служби військової частини згідно з Методичними рекомендаціями щодо ведення договірної роботи погоджує проект договору щодо його відповідності вимогам законодавства України, а також доцільності й обґрунтованості з урахуванням необхідності виконання завдань, покладених на відповідну службу.

Висновки: Уся складна система військової юстиції зусиллями (розумом, інтелектом, волею тощо) та засобами (програмним забезпеченням із доступом до законодавства України, норм міжнародного гуманітарного права, судової практики й науково-методичної бази) військових юристів забезпечує чітке, структуроване та ефективне функціонування великих багаторівневих військових формувань, підприємств, установ, навчальних закладів тощо, які діють як у структурі Міністерства оборони України, так і в структурі Генерального штабу Збройних Сил України.

Саме обрані та призначені юристи у ЗСУ можуть і повинні щодня бути помічниками командування різних рівнів і статусів. Єдині підходи до вирішення типових проблем правового характеру дозволяють усій військовій юридичній спільноті виявляти прогалини в законодавстві України, ініціювати їх усунення через прийняття владних рішень командуванням, а також відстоювати інтереси публічних військових юридичних осіб у судах та в інший дозволений законодавством України спосіб.

На думку автора, важливим є усвідомлення суспільством того, що військові юристи, які проходять службу в Центральному юридичному управлінні Генерального штабу Збройних Сил України, за своїми функціональними обов'язками мають не лише бути радниками командування Генерального штабу ЗСУ, а й організувати та забезпечувати належний правовий супровід діяльності Головнокомандувача та Верховного Головнокомандувача ЗС України. Окремою і, на думку автора, чи не найважливішою соціальною функцією всіх штатних військових юристів є якісне правове забезпечення кожного військовослужбовця ЗС України.

Список використаних джерел

Перелік юридичних документів:

1. Закон України «Про Збройні Сили України» від 6 грудня 1991 року, № 1934-XII. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
2. Закон України Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
3. Закону України «Про основи національного спротиву» 16.07.2021, № 1702-IX. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>
4. Методичних рекомендація щодо ведення договірної роботи в Збройних Силах України, затверджених начальником Генерального штабу - Головнокомандувачем Збройних Сил України генерал від 23.07.2018 року. URL: <https://www.army-pro.com/documents-standard/metodychni-rekomendacziyi-shhodo-vedennya-dogovirnoyi-roboty-u-vijskovyih-chastynah-vid-23-07-2018-roku>
5. Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «Про затвердження Положення про юридичну службу Збройних Сил України» від 30.03.2021 № 80 Офіційний вебпортал. URL: <https://dostup.org.ua/request/143197/response/432425/attach/3/80.pdf>
6. Наказ Міністерства оборони України від 30.12.2016 №744 «Про затвердження Інструкції з організації претензійної та позовної роботи, самопредставництва, представництва інтересів у судах і виконання рішень судів у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України у судах та інших державних органах, виконання судових рішень» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36725>
7. Порядок погодження кандидатур претендентів на посади керівників юридичних служб у Міністерстві оборони України, затверджений наказом Міністерства оборони України від 14 грудня 2016 року № 686 (у редакції наказу Міністерства оборони України від 16 квітня 2025 року № 240). Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0023-17>

References

List of legal documents:

1. Metodichnykh rekomendatsiia shchodo vedennia dohovirnoi roboty v Zbroinykh Sylakh Ukrainy, zatverdzhenykh nachalnykom Heneralnoho shtabu - Holovnokomanduvachem Zbroinykh Syl Ukrainy heneral vid 23.07.2018 roku. URL: <https://www.army-pro.com/documents-standard/metodychni-rekomendacziyi-shhodo-vedennya-dogovirnoi-roboty-u-vijskovyh-chastynah-vid-23-07-2018-roku>
2. Nakaz Holovnokomanduvacha Zbroinykh Syl Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro yurydychnu sluzhbu Zbroinykh Syl Ukrainy» vid 30.03.2021 № 80 Ofitsiinyi vebportal. URL: <https://dostup.org.ua/request/143197/response/432425/attach/3/80.pdf>
3. Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 30.12.2016 №744 «Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii pretenziinoi ta pozovnoi roboty, samopredstavnytstva, predstavnytstva interesiv u sudakh i vykonannia rishen sudiv u Ministerstvi oborony Ukrainy ta Zbroinykh Sylakh Ukrainy u sudakh ta inshykh derzhavnykh orhanakh, vykonannia sudovykh rishen» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36725>
4. Poriadok pohodzhennia kandydatur pretendentsiv na posady kerivnykiv yurydychnykh sluzhb u Ministerstvi oborony Ukrainy, zatverdzhenyi nakazom Ministerstva oborony Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 roku № 686 (u redaktsii nakazu Ministerstva oborony Ukrainy vid 16 kvitnia 2025 roku № 240). Ofitsiinyi veb portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0023-17>
5. Zakon Ukrainy Pro Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy vid 24.03.1999 r. № 548-XIV. Ofitsiinyi veb portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14>
6. Zakon Ukrainy «Pro Zbroini Syly Ukrainy» vid 6 hrudnia 1991 roku, № 1934-XII. Ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
7. Zakonu Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu» 16.07.2021, № 1702-IX. Ofitsiinyi veb portal parlamentu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20>